

korak, ki bi omogočil vsebinsko bolj koherentno izpeljavo celotne posodobitve problema, namreč Marx.

Zdi se, da je omenjena avtorjeva slepa pega (Hegel brez Marxa), tokrat v obratnem smislu (Marx brez Hegla), velik problem za veliko večino humanistov in družboslovcev današnjega časa, še posebej za tiste, ki razmerje med Heglom in Marxom razumejo na prav tako izključujoč način, kot nekateri razumejo razmerje med Heglom in Spinozo, pri čemer nočejo ali ne zmorejo videti, da tako kot ni Hegla brez Spinoze, tudi ni Marxa brez Hegla.

Ampak tako kot nasploh narekujejo manire, namreč da po graji navrežeš vsaj še eno, po možnosti sklepno pohvalo, tako se tudi pričujoča recenzija ne bo končala z očitkom, marveč z napotkom na branje: alternativa sploh ni »Hegel ali Spinoza«, marveč, parafrazirajoč samega Hegla: v filozofiji si bodisi za Hegla *in* Spinozo (tj. modrovec) bodisi nisi filozof.

Tomaž KRPIČ

Asia Friedman

Blind to Sameness. Sexpectations and the Social Construction of Male and Female Bodies

The University of Chicago Press,
London 2013, 224 str., 25.00\$
(ISBN 978-0-226-02363-2)

Tu pa tam se vsakomur, ki se z neko temo v družboslovju raziskovalno ukvarja že zelo dolgo, zgodi, da ga prešine misel, kako dobro bi bilo, ko bi kdo napisal takšno in takšno

knjigo. Zdi se, da takšni občutki še posebej radi prevevajo tiste, ki se raziskovalno smukamo na mejah med različnimi raziskovalnimi področji, teorijami, paradigmi in epistemologijami. Knjiga kognitivne sociologinje in sociologinje telesa Asie Friedman *Blind to Sameness. Sexpectations and the Social Construction of Male and Female Bodies* je gotovo knjiga, na katero čakam(o) že vrsto let. Pa ne zato, ker povezuje dve različni raziskovalni področji – sociologijo telesa in kognitivno sociologijo, ampak prej zato, ker je to eno izmed redkih del, ki obravnava telo skozi perspektivo kognitivne sociologije. Pred časom sem nekje prebral pritoževanje Karen A. Cerulo nad tem, da kognitivna sociologija ostaja na robu sociološkega interesa. Glede na to, da bi lahko kognitivno sociologijo slikovito opisali kot teorijo o družbi, katere domet je »od vratu navzgor«, torej kot teorijo, ki je (celo) zaokus sociologov nekoliko pretirano kognitivistična (ojoj, kakšen očitek!), drugače tudi ne more biti. (Še največ so se kognitivni sociologi doslej zblíževali z lingvistiko.) Zato me še posebej veseli, da smo vsaj v primeru knjige Friedmanove lahko pričali precej uspešnemu poskusu povezovanja kognitivne sociologije s – vsaj meni se tako zdi – komplementarno vejo sociologije, ki se osredotoča na proučevanje človekovega telesa.

Takšno povezovanje je sicer precej tvegano in ni bilo v sociologiji nikdar prav zelo popularno. Tvegano je zato, ker lahko kar hitro pristanete v stanju, ko ste »od vratu navzgor« zato-pljeni v proučevanje razprav o odno-

su med telesom in umom. Dandanes le še redko srečate koga, ki bi ga ta tema resnično zanimala, pa še ta bi se moral pri hoji že izdatno opirati na palico, pri čemer bi se njegova častitljiva bela brada prav počasi vlekla za njim. Friedmanove takšne razprave ne zanimajo. Kar zadeva odnos med umom in telesom, preprosto predpostavlja, da ta obstaja. To bi nam, sociologom, ki smo v veliki meri empiricisti, vendarle moralo zadostovati. Popularno pa v sociologiji povezovanje teles in uma tudi ni bilo. Če se je v sociologiji na splošno že kaj in kdaj govorilo o telesu, potem je pri govorjenju praviloma tudi ostalo, točneje pri diskurzu o telesu, pa je bil potem mir. Kajti diskurzivne teorije podreditev telesa diskurzu ni nikdar preveč motilo. Svetla izjema v sociologiji so seveda sociologi telesa in pa nekatere novodobnejše smeri feminizma.

In če povezovanje med različnimi paradigmi v sociologiji še nekako sprejemamo (in bi zgolj zaradi tega še ne veljalo zapravljalati časaza branje knjige Friedmanove), je precej bolj zanimiva in hvale vredna njena osrednja ideja: ljudje smo kot pripadniki specifične kognitivne skupnosti, v kateri se edinole lahko naučimo opazovati in sprejemati svet, pogosto kognitivno slepi za podobnosti oziroma enakosti. Hitro opazimo razlike, ker nam prinesejo informacijo in nam omogočijo delovanje v družbenem svetu, za podobnosti ali celo enakosti pa smo praviloma slepi. Marsikateri družbeni fenomeni, vključno s homofobijo, rasizmom, ksenofobijo in podobnimi, temeljijo

prav na tej kognitivni slepoti za enakost. Razlike se nam zdijo bolj privlačne kot enakosti. Zdi se nam, da so pripadniki drugih etnij popolnoma drugačni od nas, čeprav imamo več skupnega kot tistega, kar nas del različne. Saj ne, da enakosti ali istosti ne bi videli, le zavestno tematiziramo in/ali celo problematiziramo jih pa zlepa ne. Ne zbodejo nas v oči, pa čeprav boljčimo vanje. Ta ideja sicer ni originalno Friedmanina. Že davno prej jo je obširno v svojih delih obravnaval starosta kognitivne sociologije Evitar Zerubavel, ko je govoril o družbeni funkciji kognitivne delitve in združevanja. Je pa vsaj njena uporaba precejizvirna. Avtorica jo v obliki študije aplicira na področje percepcije spolov oziroma ne-razlik med spoloma (niti ne spolnosti, ta je pravzaprav niti ne zanima). Podobno si Friedmanova pri Zerubavelu in še nekaterih drugih sociologih kognitivistih »izposodi« še vrsto drugih njegovih konceptov (predvsem Zerubavelovo tipologijo rigidnega, poljubnega in prilagodljivega delovanja človekovega uma), kar zadeva »konzumiranje« idej sociologov telesa pa je precej manj podjetna. Na njenem »jedilniku« se znajdejo le trije res pravi sociologi telesa: Bryan S. Turner, Chris Shilling in Frank Arthur. In ko že naštevam, kdo vse se je avtorici zdel pri pisanju njene razprave »uporaben«, ne morem mimo dejstva, da ena od njenih kolegic kognitivnih sociologinj na seznamu literature celo manjka. Gre za Lynn Carr, ki je že pred leti napisala zanimivo študijo o razmerju med spoli, spolnostjo in kognicijo in bila pri tem tudi

precej inovativna. Nemara za okus Friedmanove nekoliko preveč?

Kakorkoli že, vrnimo se raje k rdeči nitiknjige Asie Friedman. Princip aplikacije tega, kar Friedmanova imenuje kognitivni filter, ko posamezniki v socialni interakciji vsakdanjega življenja poskušajo ugotoviti, kakšnega spola je njihov sogovornik ali sogovornica, je morda preprost, a gre zgolj za videz. Da je spol družbeno konstruiran, je že stara zgodba, in Friedmanovaji sploh ne nasprotuje. A če so se v »polpretekli« zgodovini sociologije sociologinje in (nekateri) sociologi trudili, da bi dokazali, da so razlike, kot prvo, družbeno konstruirane, in kot drugo, da so te razlike med spoli tako zelo velike zaradi moške prevlade, pa Friedmanova ploščo do neke mere obrne. Razlike med spoli so družbeno konstruirane, po Friedmaninem mnenju te deloma sicer temeljijo tudi na bioloških razlikah med spoloma, le da niso velike, ampak ravno nasprotno – majhne. Ker jih posamezniki vidijo kot zelo pomembne, jih naredijo za velike. Zato je le uspešno (v smislu integracije oziroma ponotranjenja vloge praktičnega družbenega teoretika) socializiran posameznik sposoben iz majhnih razlik v telesnih atributih v vsakdanji praksi razločiti »seme od plevela«. Toda pozor! Razlike med ženskim in moškim spolom niso majhne zaradi tega, ker bi se objektivno zmanjšale. Ali morda zato, ker bi se spolne značilnosti obeh spolov pomešale ali izenačile (Friedmanova proti koncu knjige o spolih govori kot o kontinuiteti med dvema skrajnima oblikama

spola – moškim in ženskim). Razlike so še vedno prisotne, takšne in drugačne. Njihovo zmanjšanje je relativno, in sicer v odnosu do ne-razlik oziroma do tistih atributov človeškega telesa, ki jim določena kultura ne pripisuje simbolnega pomena v opredeljevanju spolnosti. Po prepričanju Friedmanove večina telesa pravzaprav sploh ne »sodeluje« pri opredelitvi spola.

Treba je posebej poudariti, da Friedmanova ni ravno največja zagovornica paradigme družbene konstrukcije realnosti, vsaj ne tiste, ki sta jo postavila Thomas Luckmann in Peter Berger. Zanimivo je tudi, da ni preveč stroga glede razlikovanja med družbenim in biološkim spolom. Mestoma celo uporablja izraz biološki spol (angleško »sex«; glej na primer celotno drugo poglavje), v resnici pa ima pri tem v mislih oba spola. Zato menim, da Friedmanova raje sledi konstrukciji družbene realnosti Johna R. Searla. Na videz malenkostna sprememba v kombinaciji pojmov je nujna, sicer povezovanje dveh disciplin, kognitivne sociologije in sociologije telesa, sploh ni mogoče. Friedmanova je sicer pri sledenju novi paradigmi nekoliko omahujoča oziroma neprepričljiva, saj ji proti koncu knjige celo nekoliko zmanjka sape in je zadovoljnejša s tem, da »zasilno pristane« pri ugotovitvi, da je že Marcel Merleau-Ponty dejal, da je svet večji in kompleksnejši, kot je naš konstruirani svet, ki smo mu ljudje pogosto edinole pripravljeni priznati obstoj. Friedmanovo očitno močno vleče v fenomenologijo, a se zdi, da o njej

ve nekoliko premalo, da bi lahko v to smer sama suvereno potegnila voz, na katerem teče razprava o družbeni percepciji telesa.

A kdor ni z malim zadovoljen, menda velikega niti ni vreden. Zato to raje pustimo v nemar in upajmo, da bo Friedmanova svoje poznavanje fenomenološke tradicije izboljšala, in to izkazala v kateri od svojih naslednjih knjig. Je pa avtorica pokazala precejšno spretnost v uporabi raziskovalne metodologije, s pomočjo katere je empirično testirala svoj obrat od spolnega razlikovanja k spolni istosti. Na tem mestu velja pohvaliti nekakšen epistemološko-metodološki dodatek, ki ga je Friedmanova dodala na koncu svoje knjige in v katerem precej samokritično pojasni spoznavne omejitve svoje filtrske analize. V njem sicer ne najdemo kakšne posebne epistemološke »zadreg« ali težave, ki je družboslovci ne bi že dobro poznali – od težav z »razpršenostjo« terminologije do določenih težav z »vzorčenjem« v kvalitativnem raziskovanju –, je pa njena gesta vseeno pohvalna.

A vrnimo se raje k metodologiji, ki jo je uporabila Friedmanova v svoji knjigi. Pri raziskovanju družbenih fenomenov na splošno se družboslovci radi zatekamo k precej preprostemu epistemološkemu triku: poiščemo družbeno »anomalijo«, ki nam pomaga ustvariti razliko in s tem informacijo, nato pa s pomočjo te informacije sklepamo, seveda ne kar naravnost, o naravi ne-anomaličnega dela družbe. Friedmanova si je izbrala dve skupini posameznikov, za

kateri je značilno, da imata zelo poseben odnos do spolnosti: a) slepe in b) transeksualce. Za prve je značilno, da se morajo pri sporazumevanju z drugimi posamezniki, tudi kar se tiče ugotavljanja sogovornikovega spola, zanašati na druge čute, predvsem na sluh in tip. Kdo ve, a morda je res krivo predvsem to, da so slepi v družbi vedno v manjšini in da se družbena konstrukcija spolnih atributov vrti predvsem okrog vizualnih znakov. Slepici so torej v tem smislu drugačni, zato »vidijo« tisto, kar je »normalnim« skrito oziroma očitno v tolikšni meri, da se tega sploh ne zavedajo, v primeru Friedmanine knjige različnosti in spolne istosti. Na drugi strani pa so transeksualci tisti, ki se pri konstrukciji oziroma individualni spremembi spola zelo dobro zavedajo družbene konstrukcije spola in tipologije atributov, ki opredeljujejo oba spola. Vedo, kateri spolni atributi na lastnem telesu jih motijo, vedo, kateri ne sodijo skupaj, zato v grozo spravljajo druge, in vedo, kaj je glede tega treba na njihovih telesih spremeniti. (Ali pa tudi ne.) Glede tega so pravi ljubiteljski strokovnjaki za telesne spolne attribute. Friedmanova je podatke pridobila s pomočjo poglobljenih intervjujev s 27 slepimi osebami in z 41 osebami, ki so se izrekli kot transeksualci.

Če potegnemo črto pod to, kar smo povedali o Friedmanini knjigi, lahko ugotovimo, da gre – kljub manjšim pomanjkljivostim – za povsem zgleden izdelek, ki sicer na prvih straneh obeta več, kot potem bralcu na koncu ponudi, in ki je občasno mestoma tudi nekoliko neroden v

svoji realizaciji, se pa avtorica tega zaveda. Sam tem pomanjkljivostim ne bi dal prevelike teže. Nekateri se namreč še spominjamo Feyerabendovega epistemološkega anarhizma, v skladu s katerim se novonastajajoče teorije ob soočenju s starimi, že uveljavljenimi in dobro izdelanimi družboslovnimi teorijami in paradigmi sprva nerodno opotekajo, dokler ne shodijo, stečejo in na koncu s starimi teorijami (vsaj z nekaterimi med njimi) lahkotno opravijo. To pa je tisto, na kar tisti, ki sledimo kognitivni sociologiji in sociologiji telesa oziroma njenemu povezovanju, še čakamo.

Janja MIKULAN

Fakulteta za uporabne družbene študije v Novi Gorici / School of Advanced Social Studies in Nova Gorica

Zenonas Norkus

On Baltic Slovenia and Adriatic Lithuania: A qualitative comparative analysis of patterns in post-communist transformation

Apostrofa, distributed by Central European University Press, Vilnius 2012, pp. 375, US\$ 60.00 (ISBN 978-615-5053-50-4)

This impressive comparative analysis of the transformation of post-communist societies begins by revealing the author's ambition to provide a "*building block for the Vilnius (Lithuanian) school of the post-communist studies which would be a worthy successor to the first academic*

research institute in Soviet Studies in the world" (p. 12) also located in Vilnius where the author lives and works.

The focus of the book *On Baltic Slovenia and Adriatic Lithuania* is on explaining the causes and significant differences of the post-communist economic and political development of Eastern societies. In the book, post-communist transformation is understood as a changeover to a liberal democracy and rational entrepreneurial capitalism. However, the book tries to promote post-communist transformation as an "exit from communism" that can take different paths where not all end up as liberal democracies and rational entrepreneurial capitalism. Norkus undertakes a comparative analysis of 29 countries, where special attention is paid to the Lithuanian case of transformation in comparison to transformations in other Baltic countries and Slovenia. The book covers the patterns of political and economic change during the first decade of the post-communist transformation.

The volume is very clearly structured and logically divided into two parts with respect to its two main goals. Zenonas Norkus aims to construct a strong theory of post-communist transformation with predictive power and to provide an in-depth account of post-communist transformations. The book seeks to clarify the entire spectrum of orientations, modes of exit, and economic and political outcomes of post-communist transformation. The author searches for generalisations/patterns that